

Kulturfönstret

TVÅ SVENSKA FÖRKUNNARE — Gunnar Ekelöv och Harry Martin

För Arbetarbladet av RALF PARLAND.

Medan fyrtioalet introducerar nya namn i rikssvensk prosa och lyrik och på det hela taget präglas av sitt sökande och sin pessimism efter den kraftiga dosis desillusion denna nya generation så tidigt tvangs att svälja ned har trettiotals årens prägare, vilka vi i tiden lärde känna såsom de "fem unga" allt entydigare hävdade sin särarts mognad. Vi står här inför några av Sveriges ypperligaste poeter och prosakonstnärer som verkligen varit det som en konstnär bör vara för sin tid: avslöjare, sanningssägare, sjäre. Dessa receptiva och för att använda ett radiotekniskt uttryck, selektiva medvetanden, har långtifrån att lullas till ro i det välombonade folkhemmet, tvärtom varit lyhörda infångare av världsskeendets fördolda våglängder — envar på sitt sätt. De båda diktare vi denna gång ägnar en granskning i anknytning till deras senaste utkomna verk som förvisso varit de tyngst vägande i hela bokfloden hösten 1945, är väl kända hos oss, men på grund av den ringa tillgången till rikssvenska böcker har vi först nu kommit över deras nya volymer och några recensioner av dem har vi ej heller sett till i våra tidningar.

Harry Martinsons nya diktsamling (det är visst rätt länge sen hans föregående) "Passad" måste anses som denna diktarens måhända märkligaste bok. Och Gunnar Ekelöv, som sammanställt sin nya volym "Non serviam" av "dikter vid skilda tillfällen 1930—45" har tagit ett ytterligare steg mot den sublima tillspetsning som redan länge varit skönjbar i hans diktning. Innan vi förmedlar något av de båda nya verkens innehåll och förkunneelse, må vi emellertid orientera oss en smula i deras skapares förflutna.

Harry Martinson, sjömanen, världsomsegelaren, känner vi ju alla från hans ypperliga prosaböcker "Nomad", "Resor utan mål", "Kap farväl", vilka i början på

trettiotalet konfronterade oss med några av de ypperligaste skönlitterära reportagen från vår planets mer eller mindre tropiska avkrokar som överhuvud skrivits på svenskt språk. Martinson visade sig vara en kollämpare av mindre vanlig extraktion, som både förstod att förnya och berika sitt skönlitterära modersmål, som ägde en förunderligt färggrann visuell fantasi och dessutom hade tänkt ihop en mängd originella och visa tankar under sin långa möda. För att icke tala om att han sett så oändligt mycket mera med sina nyfikna ögon än både kollämpare och resenärer i allmänhet. Det finns underliga kurrar på vår jord, och Martinson är säkert en av de underligaste; läs till exempel några sidor i hans filmhatande volym "Den förlorade jaguaren", där han beskriver vad som tilldrar sig på en kvadratmeter gräsmatta invid fötterna på en siö och filmförsoffad stockholmsyngling. Jag tvivlar på att det överhuvud finns någon som överträffar Martinson i levande-kribblande skildring av naturens synliga men dock så cändligt okända små skeenden. Skulle Martinson leva i USA, så finge han nog statsuppdrag på ett tretusensidors verk, en penngång till Wells "Livets under". Men trots den stora tjänst han säkert därmed skulle göra kulturen, är det förvisso bra att han kan avstå från detta rutingöra och i stället ägna sig åt sin kulturkritiska, meditativa fullbordan som poet och privatfilosof — sin kinesiska fullbordan kan vi med rätta säga, ty Martinson är (alldeles frårsett att han i sin senaste bok delvis uppträder förklädd till kinesen Li Kaa som "talar under trädet") i många stycken en kines: han har samma i grunden ljusa tillförsikt inför tillvaron så länge den bevarar sitt gyllene samband med naturen, han är också som kinesen ytterst misstänksam mot kulturens nymodigheter som leder bort från den. Han har också kinesens sårklighet: "Avfärda icke det mänskliga med ständiga hänvisningar till det upphöjda. Det är i sinnenas rike, där smärtorna och glädjen bor, som vår värld skall förklaras. Det självklara slår in i våra sinnen med solcraft", säger han.

Martinsons produktion visar efter de första autobiografiska reseskildringarna en stegvis mognande ansvarsmedvetenhet inför ett urspåret kulturskeende som hotar de värden han funnit vara omistliga. Vi minns han bok "Verklighet till döds" på tröskeln till det europeiska kriget, där han kontrasterar den levande varma naturförankrade människotypen mot heroerna, "de kalla". Efter sex års krig har han ingalunda prutat av på sin förkunneelse, men han är långtifrån pacifistiskt förtjust över den nya freden. I Stockholm hörde jag ett omdöme om Martinson, i vilket han betecknades som reaktionär i den mening att han inte tror på utvecklingen enligt vår kulturs falska premisser. Och vid genomläsning av diktsamlingen "Passad" kan man måhända icke värja sig för en viss lust att opponera mot hans ganska kategoriska förnekande av civilisationens vinningar. Han klagar över att "människornas släkte är bortbytt i bländverkens trolldrag", att man hellre besöker "de levande bildernas hus" än bekvämar sig att med egna ögon uppleva verkligheten. Flygaren, som styr över kontinenter, urskiljer ej de underliga örter som bildat en matta djupt under honom. Världen skall långsamt förlora sig själv, när den berövat sig själv ödslighetens äventyr. Allt skall bli lättfångat och nött som en gång var fjärran. Och i denna gåtlösa kartlagda värld skall den levande människans alltid vantrivas. Endast den föryttigade, förslöade, fartberusade upplagan av Homo sapiens skall finna sig väl i denna tingens ordning.

Nå, det är icke vår mening att motsäga Martinson. Just så jävligt känns det ju alltför oftast. Och att han är en ovanligt rörlig och intelligent vägvisare i besvikelsernas värld, måste man erkänna. Hans formuleringsförmåga är beundransvärd:

Modedag efter modedag går över himla-valvet
att vädra vinthyndan sin.
Men över golvet av driven
och över golven av värdrädens bräder
vandrar en fånge.

Dikten om Euklides och Hades är också en beundransvärt väl genomförd formulering av helvetets rätta natur. Vår tids helvete är plattityden; då Euklides skulle uppmäta helvetet fana han att det saknade både djup och höjd. Vi citerar ur den:

"Demoner plattare än rockor
rasade på dödsslätten
löpte med ekolösa hundskall
långs eldlinjer och islinjer."

Vad man å andra sidan vill anmärka mot denna av kritiken i allmänhet högt uppburna dikt, är just att den är så väl formulerad att den snarare är formuleringkonst än dikt; Martinson ger ibland för mycket efter för sin lust att brodera på lyckade bilder och vändningar — han pressar en bild på dess möjligheter som en citron, men resultatet blir att den avsedda undermeningen slutligen skymmes, fördunklas av bildytan. Men å andra sidan är denna levande bildyta, så litet estetiskt begränsad den än är ibland, alltid ytterst stimulerande, ty Martinson har i en dikt ofta fantasi förtio. Och i sina bästa ögonblick hållet Martinson måttet på ett sätt som gör hans poesi till verkligt sublim dikt. Hur ypperligt inledes ej Li Kars tal under trädet:

Med den lugna avsikten att inte krypa
ur våra skinn
sitta vi här under trädet.

Här i trädets skugga klarna våra tankar
och mötas.

Hur skulle de klarna och mötas i en brinnande skog

eller i båten under en forsfärd på Bergsfloren?

Och slutligen kan vi ej låta bli att ännu citera en dikt som visar såväl Martinsons rika bildfantasi som vackra formulering:

De urgamla bilderna leva
och vandra förnyat rena
från tider till tider som vågor.

Som denna: att Afrodite
ur vågornas skum till oss föddes,
ur skummet, beröringens blomma
som vindarna avla med havet;
ur vågskummet vindarnas säd
som sprutar när vinden har bringat
till skälkning den blå oceanen.

¶

Gunnar Ekelöv har rätt annorlunda utgångspunkter än Martinson. Redan den fromma uppdelningen i gott och ont som vi kan utläsa ur Martinsons för och emotparoll, passår inte alls för ett diktarkynne som Ekelövs. Förvisso har även han sina stora tvivel beträffande civilisationens angelägenhet i skapelsen, men medan Martinson är en harmonisk natur som nog skulle klara sin egen angelägenhet i en litet mindre förvänd, närmare naturen sublimerad värld, företer Ekelöv bilden av ett djupt sönderklyftat psyke, besatt av omöjligheten att vara människa, ty människans situation mellan biologiskt förgånget och ofullbordad framtid, mellan djur och gudom, innebär ständig rörlighet, ständig dubbellängtan och otillfredsställdhet. Ekelöv hör till dessa fatala och tillika beundransvärda fall av ändlig vitalitet som är ohejdbara, som lider av ett slags emotionell och intellektuell sömnlöshet, dömda att vaka sig till döds när en gång den smärt samma intensiteten, med vilken de söker överträda gränsen till en ny, giltigare fattbarhet, blir dem övermäktig. I samlingen "Non serviam" finns en dikt, benämnd "En dödsdröm", där diktaren plötsligt uppfattar sig själv som inbäddad i sten:

"Runt om mig sover fåglar och snäckor
bland ödlor och blommor.
I tusenåriga slag slår deras hjärtan av
sten

i ådror av sten.

De andas regelbundet i sten

på kuddar av sten, under lakan av sten.

I årbiljoner drar tiden dem med sig
genom hav av sten, till himlar av sten...

— Var är jag? Var är jag! Vakna!

Allt mer och mer fjärran hörs ropet:

— Var är jag? Vakna!"

Denna dikt är ingen nyck av författaren. När han i en av sina första böcker skrev "denaturerad prosa" samtidigt som han sysselsatte sig med musikens ytterlighetsriktningar och sökte en ytterligare tillspetsning av dem (Gunnar Ekelöv är alltså djupt intresserad av musik), kämpade han mot samma mardröm: det färdiga, stagnerade som för honom städse varit liktydigt med förstening och död. Under senare hälften av trettio-talet hade han ryggat tillbaka för svindekänslorna som det undanlidande okända ingett honom och hans diktsamlingar "Sorgen och stjärnan" och "Köp den blindes sång" (isynnerhet den sistnämnda) betecknar

ett försök att åter anpassa sig efter verklighetsnormer, som i själva verket inte tillfredsställer honom. I "sorgen och stjärnan" ingår dock några av Ekelövs starkaste dikter, formöjt betecknar de visserligen en reaktion efter den direkt surrealistiska samlingen "Dedikation", 1933, men Ekelöv utvecklar i dem en mörkt tonande siarglöd som i förening med hans sällsynt musikaliska formgivning skapar en ytterst verkningsfull helhet.

Jag har inte kunnat ta del av Ekelövs föregående samling "Färjesång", 1941, men tydligen har han redan i den åter anknutit till den avbrutna linjen från hans första krassa period. I "Non Serviam" tar han steget fullt ut.

Vad jag menar
vad jag vill
är någonting annat
alltid någonting annat —

säger Gunnar Ekelöv. Oen på detta tema har han i sista avdelningen skrivit några av sina suggestivaste dikter. Det överkliga, det aldrig förverkligade är det enda som kan tillfredsställa honom, ty allt som förverkligats, som blivit faktum, är vulgärt och oheligt, är ett falsarium av någonting annat. Det kan måhända förefalla underligt att skalden på dessa premisser dock lyckas skapa dikt och dessutom stor och sublim dikt. Men så är fallet i kraft av hans sällsynt sublimerade förnimmelsevärld som i ett slags utvakad gryningsöverretning avvinningens något av en främmande ogripbar dimension som är — någonting annat. Längre kan man inte nå på denna väg. I samlingens sista dikt återkommer också raden "Overkligt, Meningslöst." Men den tonar i kraft av den stämning han skapat som ett sakta anslaget fjärrstämt ackord.